

**A MODERNIZÁCIÓS FOLYAMATOK HATÁSA A MEGÉLHETÉSI
STRATÉGIÁKRA EGY UKRÁNOK ÉS MAGYAROK ÁLTAL LAKOTT
KÁRPÁTALJAI TELEPÜLÉSEN**

*The impact of the modernization processes of livelihood strategies
inhabited by Ukrainians and Hungarians in a Transcarpathian settlement*

ROL 419

2014. december 28

TARTALOM

BEVEZETÉS	4
1. ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK	6
2. MODERNIZÁCIÓ, MEGÉLHETÉSI STRATÉGIA, KAPCSOLATI HÁLÓ FOGALMA	7
3. IZSNYÉTE BEMUTATÁSA.....	9
3.1 Etnikai megoszlás	9
3.2 Gazdaságtörténet.....	11
4. UKRÁN ÉS MAGYAR MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK	13
4.1 Mezőgazdaság.....	16
4.1.1 Mezőgazdasági formák.....	18
4.1.1.1 Családi vállalkozás	18
4.1.1.2 Napszámos munka	20
4.1.2 Gazdálkodói habitus	22
4.1.3 Tradíció és innováció	23
4.1.4 Gazdasági kapcsolatok	25
4.2 Állami szféra.....	27
4.2.1 Ipar	27
4.2.2 Kereskedelem.....	28
4.3 Migrációs gyakorlatok	29
4.3.1 Migrációs eltérések.....	31
4.3.2 Helyhez kötöttség.....	33
ÖSSZEFOGLALÁS	35
IRODALOM	37
ÁBRÁK FORRÁSA	41
ÁBRAJEGYZÉK	41
ADATKÖZLŐK	42
MELLÉKLET	43

„A modern társadalmak egytagú csoportok szövetségeiből épülnek fel. Elég megnéznünk például azt, hogy mit ajánlunk a fiataloknak az önálló élet kezdésekor. Nem azt, hogy légy hűséges a csoportodhoz, a családotodhoz, az életedet is áldozd fel értük, hidd el, amit az idősek mondanak és rendezd életed a csoport érdeke szerint. Inkább valami ilyesfélét: terveid, céljaid vannak, meg akarod valósítani önmagad. Keresd meg ennek a módját, harcolj és köss jó kompromisszumokat. Párod, ha lesz, ő is önmagát akarja majd megvalósítani, egyezz meg vele, ha nem tartja be az egyezséget, menj a magad útján.”

(Csányi Vilmos)

BEVEZETÉS

A Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet három évig tartó kutatást végez Kárpátalján egy OTKA kutatás jóvoltából. A kutatócsoport fő kutatási témája az ukrán-magyar kulturális kapcsolatok vizsgálata Kárpátalja nyugati peremvidékén. A vizsgálat olyan lokális települések közösségeire fókuszál, ahol különböző etnikumok élnek egymás mellett, főként magyarok, ukránok, románok, ruszinok és cigányok, településenként eltérő etnikai arányban. Már a térségben végzett korábbi terepmunkán, a kérdőíves módszer alkalmazásánál empirikus ismereteim kialakították bennem azt a meggyőződést, hogy eredeti koncepciónk megvalósításához, tehát az etnikai találkozási helyzetek és az együttélési színterek vizsgálatához elengedhetetlenül fontos az általam kutatott téma, a megélhetési stratégiák etnikus vonatkozásainak vizsgálata. A vizsgált közösség életvilágában a mindennapi megélhetési problémák, a nagyfokú munkanélküliség, az etnikailag eltérő megélhetési formák, valamint a jövedelmet biztosító tevékenységekre gyakorolt modern hatások következményei átfogó megközelítést igényelnek. Kutatásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a kolhoz rendszer felbomlását követően milyen megélhetési stratégiák alakultak ki a magyar és az ukrán etnikumnál, valamint ezek az értékrendek etnikai dimenzióin túl összefüggésbe hozhatóak-e a kapcsolati hálózatok összetételével.

A tanulmány egy kárpátaljai településen, Izsnyétén végzett empirikus terepkutatásokon alapszik, ahol a mezőgazdasági munkák még ma is fontos szerepet játszanak a helyiek mindennapi megélhetésénél, hiszen a földművelésből származó javak fontos kiegészítő forrást jelentenek számukra. A munkácsi járáshoz tartozó rurális település lakóinak munkaszokásaiban fellelhetőek bizonyos tradicionális elemek, valamint a modern értelemben vett vállalkozói habitus is. A tradicionális, magyar nagycsaládi formációk földművelésénél jellemző a családtagok közötti kooperatív munkavégzés, illetve a munkafeladatok megosztása annak érdekében, hogy minden családtag azt a funkciót töltsse be, amiben a legkompetensebb. A lokális településen a mezőgazdasági tevékenység minden család életében fontos szerephez jut, annak ellenére, hogy ma erre teljesen egyetlen háztartás sem tudja alapozni megélhetését. Emiatt a komplex téma antropológiai megközelítése azt igényli, hogy az állami szféra munkavállalási lehetőségeit és a migrációs tevékenységet is elemezzük, mivel napjainkra ezek váltak a megélhetést biztosító fő jövedelmi forrásokká. Az utóbbi megélhetési forrásokat vizsgálom tehát az ukrán és a magyar etnikumnál, a szocialista gazdaság felbomlásától a modern gazdasági hatások megjelenésén át jelenünkig.

A problematika globális szinten is releváns kérdéseket feszeget, hiszen Európán belül főként a kelet-európai régió elmaradott, marginális helyzetben élő közösségeknél mindenkori

feladat a napi megélhetésért folytatott stratégiák kidolgozása az élhető, elfogadható élet megteremtéséhez. A kárpátaljai település jó példa arra, hogy a lokális és globális hatásfolyamatok együttes vizsgálata vezethet csak eredményre.

A téma újszerűsége abban ragadható meg, hogy bár Kárpátalján számos néprajzi felmérés készült az adott közösségek kultúrájának gazdasági vonatkozásairól, de ezek a vizsgálatok egyáltalán nem alkalmazzák a magyarországi megközelítésekben korábban csak a roma kultúrára vonatkoztatott megélhetési stratégia fogalmát. A kutatás tehát olyan területet érint és olyan megközelítésű, ami újszerűvé teszi. A konkrét lokális társadalom esetében az a fő kérdés, hogy az együtt élő két etnikum esetében kimutatható-e a megélhetési stratégiák eltérő volta.

Az, hogy az izsnyétei közösség életében a tradicionális elemek és a modern hatások milyen módon és mértékben épülnek be az etnikus értékrendekbe, meghatározzák a mindennapi megélhetési struktúrákat, a munkavégzést, és a munkaszokásokat is. Feltételezésem szerint a megélhetési stratégiákat illetően jelentős eltérések nem mutathatók ki az etnikumok között, azonban mentalitásbeli, habitusbeli különbségek megfigyelhetők. Ezek leginkább a mezőgazdasági szektorokban dolgozó gazdák munkához való viszonyában, a külföldre emigráló fiatal munkavállalók esetében pedig a célország-kiválasztásában érhetők tetten. Az eltérések okait az etnikai értékrendbeli különbséggel, illetve a két etnikum kapcsolati hálózatának összetételével hozhatjuk összefüggésbe.

Elsődleges célom, hogy átfogó képet adjak a magyarok és az ukránok értékrendbeli sajátosságairól, valamint az etnikumok közötti és etnikai csoporton belüli kapcsolatokról. Másodsorban célom megkeresni és értelmezni a mezőgazdasági, állami, valamint külföldi munkaformák etnikai jellegzetességeit. Végül azt kívánom feltárni, hogy melyek azok a fő jellemzők, vagy elemek, melyek előidézik az eltéréseket.

1. ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

A kárpátaljai kutatás első terepfeladatai során strukturált interjúk felvételét végeztük el. A kérdőívezéssel számos kvantitatív jellegű adatot gyűjtöttünk a vizsgált térségben Császlóc és Izsnyéte településekről. A kérdőívben kiemelt részt foglaltak el a földbirtoklással, földműveléssel, állattenyésztéssel, migrációval és az adott háztartás jövedelmi helyzetével kapcsolatos kérdések. A beérkezett válaszok alapján, az általam vizsgált téma kibontásához elegendő számú kvantitatív adat állt rendelkezésre. A kérdőíves kutatásra alapozva mutathatók be számszerűsítve a munkavállalási arányok és a migrációs gyakorlatok témakörei.

A második kárpátaljai terepkutatáson már vezérfonal-interjúkkal dolgoztunk Izsnyétén, a tematika fő részét pedig a megélhetési stratégiák témaköre alkotta. Ez már egy kifejezetten kvalitatív jellegű kutatás volt, mely hosszú interjúkra adott lehetőséget, ez által az adatközlőktől származó narratívák adekvát módon mutattak rá a téma főbb összefüggéseire. Az adatközlők az előző évi kérdőív utolsó kérdésére adott válaszaik alapján lettek kiválasztva, mely arra kérdezett rá, hogy mennyire lenne alkalmas az adott interjúalany egy mélyebb, hosszabb terjedelmű interjú készítésére és hogy milyen területen a leginkább kompetens a célszemély. Terepmunkám során több alkalommal a résztvevő megfigyelés módszerét is alkalmaztam. Leginkább az interjúalanyaim földterületeinek nagyságát, minőségét, jellegét figyeltem meg, a mezőgazdaságok gépiesítettségét, valamint a munkafolyamatok különböző munkafázisait és főként azon módozatokat, melyek csak az adott földművelő gazda munkaszokásaiban lelhetők fel. A résztvevő megfigyelés tapasztalatainak újraértelmezésénél az volt a törekvésem, hogy nyilvánvalóvá váljon, mennyire hozhatóak összefüggésbe az értékrendbeli különbségek a munkavégzés és a munkaszokások területén tetten érhető eltérésekkel.

2. MODERNIZÁCIÓ, MEGÉLHETÉSI STRATÉGIA, KAPCSOLATI HÁLÓ FOGALMA

A modernizáció sikere elsősorban egy bizonyos gazdasági fejlettségi szint elérését, a technológia korszerűsödését jelenti. „Az utóbbi száz–százötven évben a modernizáció folyamata a periférián lévő társadalmakban a megkésettség következményeinek kiküszöbölésére irányuló törekvésként jelent meg.” (Kulcsár 1986) Ez a törekvés a poszt szocialista országok gazdasági rendszerében meglehetősen lassú folyamatként zajlik.

A gazdasági antropológia – mivel a szociálantropológiából nőtt ki – inkább a társadalmi rendszer egyik alrendszerének tekinti a gazdaságot, amely „beágyazódott” a többi alrendszer közé. Egy adott közösség gazdasági rendszere a szubsztantivisták elmélete szerint a termelést, az elosztást és a fogyasztást foglalja magába. Az elosztás egyik „alpontja” a javak cseréje, hiszen a javak nem csak piaci csere, hanem központi elosztás és reciprocitás révén is eljuthatnak a fogyasztókhoz. A gazdaság működése társadalmanként eltérő. Az egyik társadalomban az anyagi javak oly módon szolgálják a presztízs és a státusz növelését, hogy maga a materiális gyarapodás jelenti a társadalmi elismertség alapját, addig másutt ezek szétozása szolgálja ugyanazt a célt. (Malinowski 1973) A gazdaság sohasem lehet független a társadalomszerveződés egyéb aspektusaitól, vagyis a politikai berendezkedés, a rokonsági rendszer, a vallás területeitől. Minden közösség kialakít egy bizonyos gazdasági stratégiát, mely a mindennapi megélhetésüket és jövedelemszerzésüket kívánja biztosítani. A dolgozatban a gazdasági stratégia fogalmánál egy szélesebb jelentéstartalommal rendelkező terminust alkalmazok. A megélhetési stratégia fogalmát a magyarországi romakutatások során Szuhay Péter antropológus alkalmazta először. (Szuhay 1999, 139-163). Bánlaky Pál szerint a megélhetési stratégia egy terv, elgondolás, valamilyen összetett cselekvési algoritmus kidolgozása arra nézve, hogy adott feltételek között hogyan lehet biztosítani a család megélhetését. Ennek részét képezik a jövedelemszerző tevékenységek éppúgy, mint a költség-racionalizálásra vonatkozó elképzelések, a fogyasztási szerkezet átalakítása, a családi munkamegosztás újra-strukturálása, valamint az értékrend átstrukturálása is. (Bánlaky-Kevy 1999, 32)

A szocializáció során kialakult értékrend vonatkozásában, M. Kohn kiemeli, hogy a családi nevelés értékeinek és normáinak szociális tartalmait az osztályhelyzetre, azt viszont végső fokon a társadalmi munkamegosztásra kell visszavezetni. (Somlai 1992, 17) A társadalmi munkamegosztás a társadalmi kooperáció egyik formája, mely akkor sikeres, ha a gazdasági folyamatok résztvevőinek kapcsolatrendszerén, vagy kapcsolati hálóján belül stabilak a

viszonyok. A kapcsolati háló a szociológiai társadalmi tőke fogalom egyik aspektusa. „*A társadalmi tőke a társadalmi szervezetek jellemzőiből származik, olyanokból, mint a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek növelhetik a társadalom hatékonyságát azzal, hogy elősegítik az összehangolt cselekvéseket*” (G. Fekete-Solymári 2004, 32-78) Bourdieu szerint „*a társadalmi tőke mértéke a személy által hatékonyan mobilizálható kapcsolati háló méretének függvénye*”. (Bourdieu 1997)

Izsnyéte túlnyomórészt magyarok által lakott rurális település, a mai lakosság nagyjából 70%-a (1618 fő) magyar. A magyar lakosságon kívül az ukrán, ruszin etnikum képviseli a megmaradó 30% (642 fő) nagy részét. Meg kell említeni, hogy a két meghatározó etnikum mellett a peremhelyzetben élő, szegregált cigány közösség ugyan kis lélekszámával, de a falu harmadik fontosabb etnikai csoportját alkotja. „*A falu egy önálló közigazgatási központú helység, 2200 körüli lakossal*”, (Németh 1991, 79) melynek 2/3-át a magyar lakosság alkotja. A település bürokratikus szellemi elitje az ukrán etnikum tagjai közül verbuválódik, mivel ukrán nemzetiségű a falu polgármesternője, a bíró és a helyi orvosnő is.

Az etnikai megoszlást figyelembe véve mindenképpen érdemes megnézni a falu lakóinak térhasználatát, és magát a térbeli szegregációt az etnikus közösségek között. A csupán négy-öt utcás falu etnikai térfelosztása sok mindent elárul az együttélésről. Izsnyétén is, mint más magyarok és ukránok által lakott kárpátaljai faluban: „*a magyar és a ruszin lakosság utcánként különül el egymástól*”. (Balassa 2003, 131) Már a terepmunka elején készült interjúkból is egyértelművé vált, hogy mentálisan is két falurészt különítenek el a helyiek, melyeket „*oroszvég*” és „*magyarvég*” megnevezésekkel láttak el. Egy 86 éves, magyar férfi például így jellemezte a két etnikai csoport falubeli elhelyezkedését: „*Ők ott laknak, mi meg itt lakunk, hát laknak itt is oroszok közbe is, ez is orosz család (mutat egy szomszéd házra). Az asszony az itt született. De orosz végesi volt az apja...*”¹

Fontos találkozási pont a két etnikum esetében a községháza, ahol a fiatalok gyakran tartanak rendezvényeket. Izsnyétén mindkét etnikum saját kocsmával, iskolával és templommal rendelkezik, melyek szintén saját etnikailag behatárolt területeiken helyezkednek el. A faluban két magyar és egy ukrán kocsmá van, melyek, mint vendéglátó egységek fontos találkozási pontot is jelentenek a két etnikum tagjai között. A településen két iskola működik, egy magyar és egy ukrán anyanyelvű iskola. Az óvodában külön van egy magyar és két ukrán csoport. A szántóterületek a falu körül helyezkednek el, úgymond körbeölelik a települést. A falu külső gyűrűjén, szinte minden család meghatározott méretű, földművelésre alkalmas, saját tulajdonban lévő szántófölddel rendelkezik.

¹ 86 éves férfi, Izsnyéte

3.2 Gazdaságtörténet

Amikor, 1922-ben egy moszkvai kormányrendelet a korábbi „bábállamot” megszüntette és Kárpátalját az Ukrán SZSZK egyik területévé szervezte, a kolhozok és szovhozok - állami gazdaságok - kialakítása lényegében egyetlen év alatt megtörtént. A szövetkezeti formát nehezen vállaló földművesek, de a városi kisiparosok egy része is igen hamar büntetőtáborban találta magát. Nemcsak a földet államosították, de a lakóházat és a telket is, amelyen a volt gazda csak a hatalom kegyéből lakhatott. A városokban a „kommunizált” épületekbe bármikor bárkit betelepíthettek és a gyakorlatban is így biztosították a belső területekről érkező szakemberek elhelyezését. (S. Benedek 1994, 73-74)

A szocialista gazdasági rendszerben jelentős változásokon ment át Izsnyéte mezőgazdasága. *„A nem túlságosan jó adottságokkal rendelkező Kárpátalján jelentős sikereket értek el a növénytermesztésben, ám az agrárvárosok létrehozásán fáradozó szovjet vezető támadást indított a falusi lakosság fő jövedelemforrását jelentő háztáji gazdaságok ellen.”* (Grancsak 1995) Amikor a kolhozok működésbe léptek, a háztáji gazdálkodások elleni támadások is megszűntek. A mezőgazdasági gépeket átadták a kolhozoknak, a beruházások megnövekedtek, így a kolhozoknak melléküzemágai is létrejöttek. A falvak életében fellendülés következett be. (Baranyi 2009, 97)

A Szovjetunió felbomlása után azonban Ukrajna elveszítette korábbi hatalmas belső piacait és nyersanyagbázisának döntő részét. Az 1990-es évek elejétől az ukrán gazdaság összeomlott, a kárpátaljai gyárak, üzemek nagy többsége áll, vagy minimálisan termel, a munkanélküliség aránya igen magas. Az utóbbi másfél évtizedben megnőtt az ipari tevékenységet is folytató vállalkozások száma, melyet leginkább a rendszerváltás utáni privatizáció, valamint a munkanélküliség tett lehetővé. (Baranyi 2009, 316)

A politikai rendszerváltással megváltozott a politikai diskurzus nyelve is, új, korábban nem létezett nemzeti diskurzusába való visszalépést kíséreltek meg. Így történt ez a kárpátaljai magyar kisebbséggel is. Az etnikai identitás legfontosabb elemévé a nemzeti fogyasztási szinthez való felzárkózás vált. Legtöbbször úgy gondolták, hogy akkor tartoznak a magyar nemzet közösségéhez, ha fogyasztásuk szintje eléri a magyarországit. 1990-91-et követően a háztartások működésében több új elem is jelentkezett. Megnövekedett a háztáji munka szerepe, a magángazdaságok beindulásával és megteremtődött a feltétele annak, hogy a háztáji kisüzemek piacra vigyék áruikat, sőt bevételeik legnagyobb része ebből a piacozásból származzon. A korábbi időszakban csak az ún. vasárnapi piacokon lehetett a háztájékon megtermelt árut értékesíteni, ezek a piacok azonban rendkívül szűk volumenűek voltak és csak

kiegészítő jövedelemként szolgálhattak, fő jövedelem forrásként semmiképp. (Csire 1999, 215-217)

A kolhozok felbomlását (2000 tavasza) követően Izsnyéte lakossága nehéz anyagi körülmények közé került. Nőtt a fiatalok külföldi munkavállalásának aránya mindkét etnikumnál, a nyugdíjasok társadalmi súlya lett a meghatározó a vidéken. Számos külföldi vállalkozó használta ki az olcsó munkaerőt a térségben, ezért ipari üzemeket hoztak létre a nagyobb városokban, így a településhez közel eső Munkácson is. A magánvállalkozások egyre elterjedtebbé váltak, sokan fektettek többre, több kereskedelmi ágazatot magába foglaló vállalkozásba a biztos megélhetés érdekében.

4. UKRÁN ÉS MAGYAR MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK

Izsnyéte háztartásainak legfontosabb jövedelemforrásai jelenleg a következők:

1. Nyugdíj
2. Külföldi munkavállalás
3. Állami munka
4. Magánvállalkozás, Kereskedelem

1. Nyugdíj: Izsnyétén az idős generáció erős társadalmi súllyal rendelkezik, szinte minden háztartásban élnek nyugdíjasok, akik rendelkeznek fix jövedelemforrással.

2. Külföldi munkavállalás: Ukrajna jelenlegi súlyos gazdasági válsága, az ebből következő nagyarányú munkanélküliség, valamint a még betölthető állami munkahelyek alacsony munkabére miatt számos fiatal ukrán és magyar helyi lakos hagyja el otthonát, hogy külföldön vállaljon munkát. Meglehet ezen kívül szociokulturális okok is állnak a háttérben, az idősek tekintélyelvűsége okán, hiszen a fiatal generáció számára egyfajta kényszert jelent a szántóföldeken való munkavégzés. Szinte minden háztartásból találunk minimum egy olyan személyt, aki külföldön dolgozik, hiszen helyben nincs, vagy a közelben is csak kevésbé akad munkalehetőség.

3. Állami munka: Az állami szférához tartozó munkahelyek leginkább az urbánus területekre korlátozódnak, adott esetben Munkács, Beregszász és Ungvár a meghatározó munkahelyi központok. Ezeket a munkapozíciókat leginkább az ipari szektorban töltik be, Munkácson számos izsnyétei a Flextronics kábel – és autóalkatrészt gyártó üzemben dolgozik.

4. Magánvállalkozás, kereskedelem: A magánvállalkozók fő területe Izsnyétén a kereskedelem. Az egyéni vállalkozók élelmiszerboltokat üzemeltetnek, melyekben az általuk megtermelt zöldségeket és a közeli ukrán, vagy magyar városokból importált élelmiszereket, ruhákat és egyéb árucikkeket értékesítik. A földi virágháznak bizonyos modern gazdasági hatásoknak köszönhetően felértékelődik a szerepe, a benne termesztett növényeket szintén egyéni vállalkozók boltjában, vagy ritkább esetben a munkácsi piacon adják el. A kis – és középvállalkozó termelők termékfeleslege (saját fogyasztáson felüli) viszonteladók útján jut el a fogyasztókhoz.

A falu minden lakosának megélhetését meghatározza és minden családi háztartás ellátásának alapját képezi a mezőgazdasági munkából és a háztáji munkából származó

mellékes, mégis állandó jövedelemforrás. A mezőgazdasági termelésből származó legfontosabb jövedelmi kategóriák a következők:

1. Földművelés
2. Állattenyésztés
3. Cserekereskedelem

1. Földművelés: A faluban valamilyen szinten minden család földműveléssel foglalkozik. A többgenerációs családokon belül mindenkinek saját feladatköre van. Az aktív korúak a mezőgazdasági gépeket kezelik, az idősebbek kézimunkával dolgoznak a földeken. A termények egyrészt saját részre biztosítják az élelmet, másrészt az állatok szemes terményekkel való élelmezését teszik lehetővé.

2. Állattenyésztés: A település legtöbb mezőgazdaságában ma már a sertés tenyésztése a legjellemzőbb, tehenekkel ma már csak nagyobb presztízsű farmergazdáknál találkozhatunk, míg kolhozidőkben jelentős volt a tehénállomány a háztáji gazdaságokban. A sertés húsa a háztartások egyik legalapvetőbb élelmiszere, több sertéssel rendelkező gazdák az állat eladásából is haszonra tesznek szert. A tehén tejét gyakran cserekereskedelemben is hasznosítják, az élelmiszerboltokban pedig közkedvelt termék a házi tej.

3. Cserekereskedelem: Mind az élelmiszertermékeket, mind más árucikkeket csere során is értékesítik az etnikai csoporton belül, illetve etnikumok között is. Két azonos, de más minőségű, illetve két teljesen különböző terméket is cserélnek egymás között. Például rossz minőségű vetőmagot cserélnek jobb fajtára, vagy például egy magyar férfi zabot cserél tejjre az egyik ukrán gazdával. Az utóbbinál a mennyiség a lényeg, ha valamely termésből egy gazda többlettel rendelkezik, azt elcseréli olyan termésre, melyre nagy szüksége van adott időszakban. A gazdák kiegészítik egymás gazdaságát a cserekereskedelem révén. A cserekereskedelemnél nagy jelentősége van a társadalmi tőkének, hiszen amely személy kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezik, egyszerűbben talál olyan egyént, akinek birtokában van az adott hiánycikk.

Egy nő így oldja meg szükségletei beszerzését: „*Hát általában, amire szükségünk van, általában így megyen. Tartjuk a jószágot, akkor, ha leadom a húst, akkor veszünk belőle üzemanyagot, tudjunk megművelni. Eladom, mert nem tudom elcserélni, hanem eladom, és a pénzért veszek üzemanyagot, vagy műtrágyát. Úgy forgatjuk magunkat, hogy jó legyen.*”² Az elmondás azt a paraszti eredetű gondolkodásmódot tükrözi, - melyet anno Hoffer Tamás és Fél

² 58 éves nő, Izsnyéte

Edit is leírt Átányon – hogy mindig számon tartották egy bizonyos terménynél, hogy a mennyiség mennyi időre elég, illetve ha volt felesleg és eladták, akkor megvoltak azok a kategóriák, amelyekre az árából költöttek.

A megélhetési stratégiák közé sorolható a szükségletek visszafogása is. Számos családban csak azokra az alapvető élelmiszerekre költenek, amelyeket nem termelnek meg saját részre. Télen spórolnak a gázfűtéssel, inkább fatüzelésű kályhákra váltanak, ruhákat csak ritkán, különleges alkalmakra vásárolnak. A boltokban a hitelre való vásárlás a cigány közösségnél és az alacsony jövedelemmel rendelkező, főként idős lakosoknál jellemző vásárlási forma.

4.1 Mezőgazdaság

A munkácsi járásban fontos szerepet tölt be a mezőgazdaság, elsősorban a térség délnyugati, síksági részében, ahol 36 ezer hektár szántóföld található. Legnagyobb vetésterülete a búzának, a kukoricának, az egyéb szemeseknek és a takarmánynövényeknek van (Baranyi 2009, 279-280), ezért Izsnyétén is ezekre a terményekre fektetik leginkább a hangsúlyt a gazdaságok. A kérdőíves adatok szerint a település 113 háztartásából 84 háztartás rendelkezik saját földterülettel, ebből 36 háztartásnak származik jövedelme is a földművelésből. A lakosok körében a saját földek mérete meglehetősen eltérő nagyságú, ez a kvalitatív és kvantitatív adatok összevetéséből is kirajzolódott, ahol a legkisebb földterület 0,06 hektár, míg a legnagyobb 8,4 hektár méretű. Az állami redisztribúció során, a kolhoz földterületeinek kiosztásakor eltérő nagyságban határozták meg a helyieknek visszajuttatott földterület nagyságát: *„Akik ott dolgoztak, mindenki kapott hektárokat. Itt például 50 szotekot kaptak, amott lehetett 1 hektárt kapni.”*³ – említi a kolhozban dolgozók földszerzéséről egy 59 éves magyar nő. Jellemző, hogy egy izsnyétei gazda saját földje tagosítatlan, külön parcellákban található meg a falu melletti szántó területeken. Mivel a kiosztott földek tulajdonosai közül már sokan nem élnek, az öröklés értelmében gyerekeik, közeli rokonaik között kerültek feldarabolásra a birtokok. A földeken a legelterjedtebb növény a kukorica, - helyi szóhasználatban tengeri – a búza, az árpa, a zab és egyéb szemes termények. Egy 71 éves magyar nő így vélekedik az idei kukoricatermésről: *„... a kukorica az sikerült, csak ilyen kis rövid csövek lettek, mert ez a korai volt, most onnan hozták Magyarországról ilyen csávázott szeműt.”*⁴ A családi házak kertjében termesztett zöldségek közül leginkább a paradicsom és a burgonya termesztése dominál.

„Az állattenyésztés fő ága a tejtermelő szarvasmarhatartás és a sertés- és baromfitenyésztés, ezeket nagyrészt háztáji kisgazdaságok végzik.” (Baranyi 2009, 280) Egy jól informált, figyelmes adatközlő szerint Izsnyétén az ukránok nagyobb hasznot látnak a sertés- és baromfitenyésztésben, ellenben a magyarokkal, akik inkább kertművelésben látják az anyagi vonzatot: *„Hát ők is nevelnek, tartanak fiasokat akkor ízélnek... Mondjuk ők a izébe, a hogy híjákba nem nagyon foglalkoznak ilyesmivel, hogy zöldséget nem nagyon termelnek, inkább disznókat nevelnek.”*⁵

A szőlőtermesztés elsősorban Beregszász és Munkács környékén jelentős. A szőlőt a szászok honosították meg a területen. Az 1980-as években sajnálatos módon nagy

³ 59 éves nő, Izsnyéte

⁴ 71 éves nő, Izsnyéte

⁵ 50 éves férfi, Izsnyéte

szőlőterületek estek áldozatul a központi utasításokat túlteljesítő vezetői magatartásnak. (Németh 1991, 12). Ebben a vonatkozásban jelenleg egyetlen híres bortermelőről beszélhetünk a faluban, aki tevékenységének köszönhetően meglehetősen kiterjedt társadalmi tőkével rendelkezik, hiszen mindenki őt említi, amint a téma felmerül. Egy 59 éves, magyar nő meg is nevezi őt: „*A bortermesztők az egyik Géza bácsi (volt kolhozvezető helyettes férje), az az egy.*”⁶ Szinte minden háztáji kisgazdaságnál meghatározó tevékenység a szőlőtermesztés, leginkább saját részre termelnek, de a bor eladásnál, illetve cserekereskedelemnél is feltűnik, mint termék.

⁶ 56 éves nő, Izsnyéte

4.1.1 Mezőgazdasági formák

4.1.1.1 Családi vállalkozás

A rokonsági hálónak három alapvető funkcióját emelhetjük ki:

1. a család mint a gazdasági struktúra működtetője
2. a család mint a biztonság értéke
3. a család mint visszatartó erő

A mezőgazdasági termelésnél a magyarok nagycsaládos formációban dolgoznak. A családtagok, közeli rokonok számára végzett kölcsönös munka az egymás iránti szolidaritást fejezi ki. Erről így vélekedik az ukrán, volt kolhozvezető helyettes: *„Hát a földeken a magyarok már jobban dolgoznak, az ukránok még majdnem, abbahagyták az izét, csak a magyaroknak mennek a sok rokon, egymásnak segíteni, nálunk nem megyen az ukránoknak. Nálunk, csak ha kell egy zsákot felemelni, ezért pénzt fizessen. Olyan munkaszokás nincs, meg segítenek. Amikor volt, hogy házat húztunk felfele az egész rokonság, jött segíteni egymásnak.”*⁷ A magyaroknál kifejezetten erős a családtagokért érzett felelősségtudat, mely értékrendjükben mindig kiemelt helyet tölt be. Munkaerkölcsükben a család a biztonság értékeként jelenik meg. Értékrendjük értékelésében, melyet Hoppál Mihály elemez, a biztonság minden szinten fontos érték. Ez a fajta biztonság, vagy annak hiánya meglehetősen stabil eleme az identitásnak és az értékrendnek. Az értékvizsgálatok tanúsága szerint értékrendünknek ez az egyik legközpontibb eleme. (Hoppál 1987, 204) Mivel a magyaroknál nem csak a nagycsaládos formációban végzett munka, hanem a kizárólag rokonsági körben való ünneplés is jellemző, azt mondhatjuk, hogy náluk az értékrend ezen értékei stabilak.

A kolhozföldek kiosztását követően elsősorban azok a családok kapták vissza földjeiket, akik már korábban is rendelkeztek vele, így a nyugdíjasok társadalmi súlya, valamint családban betöltött tekintélye a mai napig fennmaradt. *„Bizonyos fokú kontinuitást lehet felfedezni a szülők és a nagyszülők korábbi társadalmi és gazdasági helyzete, valamint az intenzív gazdálkodásra való mai törekvés között.”* (Kotics 2001, 20) A tekintélyelvűség, a szülők és nagyszülők iránt érzett tisztelet és felelősségtudat a fiatal generációnál a mezőgazdasági munkavégzésben való segítségnyújtást is szorgalmazza. Ugyanakkor magyarázatot ad arra a jelenségre is, mi szerint több fiatalok szorul ki ebből a gazdasági irányításból és helyette más területeken próbál nagyobb felelősségű, esetleg irányító szerepet betölteni a munkamegosztás struktúrájában. A rokoni kapcsolatok tehát, mivel a lokalitáshoz kötődnek, egyfajta visszatartó erőként is hatnak

⁷ 62 éves nő, Izsnyéte

a fiatalok számára. A fiatalok, még ha nem is teljesen mondanak le migrációs hajlandóságukról, de mindenképpen befolyásoló tényezőként hat rájuk családi gazdaságuk ellátásának kötelezettsége. Ezt fogja igazolni a migrációról írott fejezet is. A magyar etnikai közösség kapcsolati hálójának biztos alapját tehát elsősorban rokoni kapcsolataik képezik, ezt az előbbiekben vizsgált három alapfunkció vonatkozásában támaszthatjuk alá. Putnam, Narayan és Woolcock kapcsolati háló tipológiája alapján ezek a rokoni kapcsolatok az úgynevezett „bonding (összetartó) kapcsolatok, melyek bizalmon, reciprocitáson, szolidaritáson alapulnak, társadalmilag homogének és meglehetősen zártak.” (Putnam 2000; Narayan 1999; Woolcock 2001)

A rendszerváltozás után feloszlottak a meglévő nagyüzemi gazdaságok, helyükben mezőgazdasági Kft.-k, és farmergazdaságok jöttek létre. A privatizáció folyamata megszüntette a kollektív gazdaságot, és lehetővé tette a magánszektor megerősödését. (Baranyi 2009, 322-323) A modern gazdasági hatások és a megnövekedett magánszektori részesedés révén Izsnýétén egyetlen mezőgazdasági vállalat és legalább fél tucat farmergazdaság jött létre. Izsnýétén kevés háztartás rendelkezik egyetlen jövedelemforrással, a családok a legtöbb esetben két-három, vagy akár több jövedelemforrásra alapozzák megélhetésüket. Egyaránt jellemző ez a magyar, illetve ukrán háztartások esetében Némely családban a gazdálkodói és a vállalkozói magatartás együttes jelenléte figyelhető meg. Ebben az esetben a földművelésből származó javak nem csupán az önellátást biztosítják, hanem a kereskedelmi értékesítés révén jövedelemforrást is biztosítanak.

A következő, több gazdasági ágazatban is érdekelt, magyar nemzetiségű családi vállalkozás példája méltán reprezentálja az izsnýétei modern családi vállalkozások működését:

K. Rozália 71 éves magyar, nyugdíjas asszony és férje kereskedők, intenzív földművelők, állattenyésztők, nagy családjuk legidősebb generációjának képviselői. Tulajdonosai 3,5 hektár földterületnek és egy élelmiszerboltnak. A földművelést és a bolt üzemeltetését családtagjaikkal közösen végzik. Idős korukból kifolyólag a családi vállalkozásban ma már kevésbé vállalnak aktív fizikai közreműködést, feladatkörük sokkal inkább adminisztratív jellegű. Magyar bolt csak a rendszerváltást követő években került kialakításra, ezt megelőzően csak ukrán nemzetiségű boltok működtek a településen. A '90-es években a három ukrán irányítású boltot privatizálták, az egyik boltot magyar vállalkozó vette meg, így került aztán K. Rozália és családja tulajdonába, melyből családi vállalkozást alakítottak ki. A magyar nagycsaládot három generáció számos tagja alkotja, és családi vállalkozásukban kivétel nélkül minden egyes családtagnak megvan a maga gazdasági funkciója. Az idősek a tulajdonosok, ők a döntéshozók és az irányítók a gazdaságot bármilyen

formában érintő változtatásokkal kapcsolatban. Ugyanakkor, ők rendelkeznek legtöbb tapasztalattal a gazdasági életben, tehát egyfajta tanácsadók, tanítók is a fiatalabbak számára. A fiatal férfiak – a bolttulajdonosok fiai és unokái - kezelik a mezőgazdasági gépeket, illetve ők látják el a nehéz fizikai munkákat is a földeken, fő feladatuk tehát a mezőgazdasági termelés. A bolttulajdonos asszony menye és általában a család fiatal női tagjai az üzlet vezetésével foglalkoznak, tehát a fiatal nők fő funkciói a kereskedelmi szférán belül érvényesülnek. A mezőgazdasági termelésből, illetve a bolti értékesítésből származó bevételek jelentik a családi kasszába befolyó fő jövedelemforrást, de mellékágként kiemelhető a női családtagok piaci értékesítése illetve az áru - és személyfuvaroztatás, melyet szintén a bolttulajdonos asszony fia és unokája végez. A két munkakörből származó bevétel kiegészítő jövedelemforrást jelent a család számára.

K. Rozália családi vállalkozásának komplex megélhetési stratégiája tehát pozitív példát szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a rokoni hálózat tagjainak hatékony együttműködése a közös gazdaság érdekében meghatározza egy hosszútávon is működőképes vállalkozás lehetőségét, mely nem csak egy-egy tag, de az egész család biztos megélhetését, életfeltételét biztosítja.

4.1.1.2 Napszámos munka

A napszámos munkavégzés fontos vizsgálati területet vet fel a zárványban élő, cigány etnikum körében, hiszen több gazdasági kisüzem támaszkodik az ő segítségükre, mind a magyar, mind az ukrán végen. A cigányok általában a betakarításban segédkeznek, vagy a nehezebb fizikai munkát igénylő munkafolyamatokban, így például a ganéjhordásnál egy 56 éves ukrán nő háza körül: *„Hát a cigányok... ha ganéjt pakolunk, akkor ugye én nem bírom pakolni, meg a férjem egyedül. Oda el szoktuk hívni a cigányokat. Mikor trágyázunk. A disznó meg a tehén ganáját kihordjuk egy csomóba és amikor megtelik az a gödör, akkor kihordjuk a földre aratás után a szántóföldre és akkor beszántjuk, vagy ha tengerit vetünk akkor tavasszal is a krumpli alá szoktunk trágyázni.”*⁸ A napszámos munkáért cserébe a magyar és ukrán gazdák egy napi munkadíjként körülbelül 80 hrvnyát fizetnek a cigányoknak, emellett étellemmel is ellátják őket. A telepen élő cigányság – noha még a vegyes gazdaság alapjait sem tudta lerakni, legfeljebb némi állattartásra volt képes – számtalan szállal kötődött a mezőgazdasághoz. Elsősorban a faluban maradt asszonyok, öregek és gyerekek jelentek meg a munkaerőpiacon, mint napszámosok és bér munkások. A faluszéli gettósodó telepeken élő cigányok jelentik az agrárproletariátus rétegét. A mezőgazdasági termelés az iparból kivaszított családok számára is jelenthet némi biztonságot. (Szuhay 2006, 50) Mivel földtulajdonnal a

⁸ 56 éves nő, Izsnyéte

magyar és az ukrán gazdák egyaránt rendelkeznek, a földek megműveléséhez több alkalommal veszik igénybe a romák munkaerejét, kiadják nekik a földet megmunkálásra. Napszámos munkára magyar mezőgazdaságban kizárólag cigányok, ukránoknál magyarok és cigányok egyaránt jelentkeznek. Mivel a romák tartósan kiszorulnak a munkaerőpiacról, ez a munkaforma nem csak nekik, de mindkét fél számára kifizetődőnek bizonyul, hiszen az ilyen kölcsönmunkás romáknak erősebb lesz a kapcsolata a magyarokkal, és az ukránokkal is. A három etnikum között egyfajta gazdasági jellegű kommunikáció alakul ki. A romáknak előnyösek ezek a kapcsolatok, mivel rendszeres munkalehetőséget biztosítanak számukra és a magyaroknak, ukránoknak is hasznuk van ebből, hiszen állandó, olcsó munkaerőhöz jutnak ez által. (Bakó 2002, 93) Jellemző az is, hogy az ukrán földtulajdonosok egymást követő alkalmakkor magyar napszámosokkal végeztetik el az éppen aktuális mezőgazdasági munkákat: *„Meg mindenki, szoktak segíteni, dolgozni, magyar végről. Kolompért szedni, meg ilyesmit, mikor mit.”*⁹

⁹ 62 éves nő, Izsnyéte

4.1.2 Gazdálkodói habitus

A gazdálkodói habitusok etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál elsősorban a munkához való viszonyulásban találni szignifikáns eltéréseket magyarok és ukránok között. *„Az etnicitás a különbözőség kultusza. Az etnicitás fogalma mentálisbeli változást is jelez. Olyan mentalitásra utal, amely eltér az államalkotó népétől.”* (Keményfi 2004, 73) Ennek tekintetében a magyarok szigorú munkamorálja emelhető ki, hiszen a magyar paraszti értékrend kialakulásában a munkához való viszonyulás elsőrendű helyen áll. A múltbeli parasztyermék előtt a kötelességteljesítés úgy jelentkezett, mint a létfeltételekből következő szükségszerűség, alternatíva nélküli erkölcsi norma. (Nagy 1989, 101-109)

Az ukránok és magyarok egyaránt úgy tartják a faluban, hogy a magyarok értékrendjében a megbízhatóság és a szorgalom, mint erkölcsi erények dominálnak a leginkább. A magyarok így tesznek tanúbizonyságot erről: *„Hát kicsit különbözik. Azért a magyarok megbízhatóbbak, mint az ukránok.”*¹⁰ vagy *„Annyi, hogy a magyarok szorgalmasabbak. Még most is különbség van.”*¹¹ Ukrán oldalon azonos az álláspont: *„Igen, igen, különbözik. A magyarok munkásabbak is, meg szorgalmasabbak is, mint az ukránok. Az ukránok már csak szeretnének, nem annyira odaadással dolgozni, könnyebb munkát akarnának, oszt könnyebben akarnának élni, mint a magyarok. Egyszerűbben akarnának élni, mint a magyarok. A fiúk is itt, ha kell valamit nekem dolgozni, a magyar végről hívom a fiúkat. Jobban eljönnek, mikor aratás van, vagy szénapakolás, mert mi nem tudunk annyit, inkább onnan hívok, mint ukránokat.”*¹²

A szántóföldhöz való eltérő viszonyulás is egyfajta habitusbeli különbözőségekre utal a két etnikum között. A magyarok semmilyen körülmények között nem hagyják parlagon földjüket, számunkra a föld presztízisértékkel bír. Ha már nincs, aki intenzíven művelje földjüket, minden esetben bérbe adják más gazdának. Az ukránok ezzel ellentétben érdektelenséget anúsítanak földjükkel szemben, hiszen a település mellett számos ukrán tulajdonban lévő szántóföld áll parlagon, elhanyagolt állapotban. A téma kapcsán meglehetősen határozottan vélekedik a 62 éves, ukrán nemzetiségű nő, aki anno vezetőhelyettes volt a kolhozban: *„A magyaroknak a földek jobban meg vannak művelve, nem sajnálják, meg többen is dolgoznak. Az orosz végen több pusztán áll, több föld van pusztán, a tehén az állatok is magyar végen több van, több van, az ukránoknál több van pusztán a földek.”*¹³ Mivel az egész földterület bevetése számos család alacsony jövedelmi státuszához mérten drága vállalkozás,

¹⁰ 50 éves férfi, Izсныéte

¹¹ 61 éves nő, Izсныéte

¹² 62 éves nő, Izсныéte

¹³ 62 éves nő, Izсныéte

előnyösebb, ha a magyar gazda inkább kiadja bérbe a földjét, hiszen bérleti díj gyanánt pénzhez, vagy terményhez jut, földje pedig nem marad kihasználatlanul. A magyaroknál a földhöz való ragaszkodás a paraszti, hagyományőrző értékrend generációról generációra átöröklődő, fennmaradó eleme, mely a vagyont, a biztonságot, a presztízst szimbolizálja, ezzel ellentétben az ukrán gazdáknál nem érzékelhető ez a fajta földjükhöz való erős kötődés.

A következő példában, két eltérő etnikai származású egyéni vállalkozó gazdasági szokásait összehasonlítva számos habitusbeli különbség érhető tetten:

Egy magyar és egy ukrán bolt a település centrumában helyezkedik el egymás közvetlen szomszédságában. Az ukrán bolttulajdonos szintén egyéni vállalkozóként működtet közös családi vállalkozást, akárcsak magyar szomszédja. A két eltérő etnikai származású vállalkozónál a gazdálkodói és a vállalkozói attitűd együttes jelenléte figyelhető meg. A két családi vállalkozás gazdasága jelentős mértékben termeli és szállítja be az élelmet a faluba, így ők számítanak a környező lakosság legfontosabb élelemellátóinak. A különbség, hogy mindkét vállalkozó abból az országból hozatja importcikkeit, melyhez identitása kötődik, ennek értelmében a magyarok Magyarországról, míg az ukránok közeleső ukrán városokból. Gazdálkodói módszereik, importcikkeik többnyire hasonlóak, továbbá mindkét vállalkozásban érdekeltsége van a többi családtagnak is, tehát mindegyikük meghatározott munkakörben veszi ki a részét akár a bolt kereskedelmi funkciójából, akár a mezőgazdasági munkálatokból. Nem véletlen, hiszen *„a gazdálkodói magatartások formálódása során a gazdasági érdekeltség mellett a családi gyökerek is meghatározóak lehetnek a vállalkozói magatartás kialakulásában.”* (Kotics 2001, 118)

4.1.3 Tradíció és innováció

A tradicionális hagyományt a földhöz való viszony jellemzi leginkább. A földhöz és vele együtt a mezőgazdasági munkához való kötődés egy generációról generációra átadott hagyomány, mely az izsnyétei közösség lokális értékrendjének alapját képezi. A föld státuszsimbólumként is funkcionál, hiszen aki nagyobb földterülettel rendelkezik, annak nagyobb a presztízse is. Izsnyétén nagy földterületek a farmergazdák tulajdonában állnak, így ők töltik be gazdasági aspektusból a település legmagasabb szintű státuszát. A magyarok esetében kifejezetten erős viszonyról beszélhetünk a földdel és a mezőgazdasági munkával való relációban.

A tradicionális hagyomány másik fontos eleme a rokoni kapcsolatok fenntartása és ápolása. Hagyományőrző magyar családoknál ez igen nagyfokú, viszont minél inkább áthatja őket a polgáris mentalitás és közel kerülnek a polgári, ezen belül a modern városi kultúrához,

annál jobban halványul ez az érzés. Ez a városiasodás, városi értékekhez való egyre erősebb kötődés a magyarok értékrendjében egyre határozottabban jelenik meg.

A II. Világháborút követő időszakban a nagy gazdasági veszteségek és a szegénység miatt szinte elképzelhetetlen lett volna a modernizációs folyamat megindítása, mint Nyugat-Európában. Az ukrán gazdaság az '50-es években szovjet mintára épült, mely minta számos ma is működő ukrán kisgazdaságba integrálódott. Innovatív megoldásokkal leginkább magyar fiatalok mezőgazdasági gépparkjaiban találkozhatunk. Az új, egyre korszerűbb mezőgazdasági gépek beszerzése elindított egyfajta intenzív technológiai megújulást.

A faluban a legmagasabb társadalmi státuszt betöltő farmergazdák birtokolják a legtöbb traktort, kombájnt, vagy egyéb mezőgazdasági gépet, etnikai hovatartozástól függetlenül, de a fejlesztés igénye kifejezetten a magyaroknál merül fel. Bizonyítja ezt egy 50 éves magyar férfi is: „*De még magyaroknál még jobban inkább. Nálunk jobban inkább a gépek. Mondom, van itt a faluban, olyan traktorista, több hektár földje van, hogy mindenféle kombájnya van, két traktorja van, mindene van neki.*”¹⁴ Az eltérések visszavezethetők egyrészt a különféle szláv népcsoportok változatos eszközhasználatának hagyományaira, másrészt az alacsonyabb és a magasabb státusszal bíró gazdák jövedelmi helyzete közötti különbségekre. Ezért „*a modernizáció nem tekinthető konvergens folyamatnak, nem egyszerűen homogenizál, nem egyszerűen nyugatiasítja a modernizálódó társadalmakat, hanem újra, illetve átírja a társadalmak közötti különbségeket, kulturális, vallási, történeti hagyományokat, azaz a régi különbségekből új különbségek születnek.*” (Niedermüller 2008, 162)

A mezőgazdasági munka uniformizálja a helyiek életmódját, értékrendjét. A modern minták egyre inkább integrálódnak a helyiek értékrendjébe, – leginkább a magyaroknál – új elemek jelennek meg mezőgazdálkodáson belül, így például a folyamatosan megújuló gépek alkalmazásának tekintetében.

¹⁴ 50 éves férfi, Izsnyéte

4.1.4 Gazdasági kapcsolatok

A szocializmusban mindenki a kolhozban dolgozott, melynek fő jellemzője a közös munkavégzés volt, etnikumtól, kortól és társadalmi státusztól függetlenül. Akkoriban a szinte egész napos munkavégzést vidám baráti hangulatban, énekléssel, harmonikázással színesítették a dolgozók. A település lakói, megszokott, baráti viszonyaik révén munkaidőn kívül is, önként segédkeztek egymás házának építésénél, vagy bármilyen háztáji munkában. *„A Szovjetunióban a kolhoz – állami egyesülések formációjában szembeűnően látható volt a gazdasági együttműködés erőteljes fejlődése, többek között az állami, a szövetkezeti és a háztáji gazdaságok között.”* (Dr. Bakos 1984, 42) Mára ezek a munkaszokások jobbra eltűntek, az önkéntes munkavégzésekkel ellentétben a napszámos munkák már nem a kapcsolatok ápolására, sokkal inkább a megélhetés biztosítására szolgálnak. Érzékelhető ez a munkaszokásbeli változás a 61 éves, magyar nő nyilatkozatából: *„Hát most már elmaradnak, de régebben mikor volt a dohánysimítás, meg mit tudom én, akkor mentek esténként simítani, tisztítani a dohányt, akkor énekeltek. Voltak ilyen népdalok meg lekvár főzések.”*¹⁵ *„Az agrárfolklór változásainak folyamatában két erő működik, az anyagi és a szellemi, azaz olyan erők, amelyek a szokás hordozóinak egyrésről az anyagi, másrésről a szellemi kultúrájában következnek be. Az anyagi változás elsősorban a mezőgazdasági életben mutatkozik. Pl.: ahol eltűnt a gabonatermelés, vagy megszűnt a szőlőtermelés, kihaltak az arató és szüreti szokások is.”* (B. Molnár 2007, 304) Izsnyétén a társadalmi kohézió központi helyszínének, azaz a kolhoz gazdaságának megszűnése okozta a munkaszokások, illetve a gazdasági kapcsolatok nagymértékű megváltozását.

A földek újra elosztásának időszakában, a korábban stabil közösségi munkák funkciójukat veszítették, a kölcsönös munkavégzések pedig a családi és a szomszédsági kapcsolatok szintjére redukálódtak. Ezzel párhuzamban kialakult egy olyan gazdasági mentalitás is, amely figyelmet fordít az újszerű megoldásokra a gazdaságban, valamint kiépültek azok a hálózatok, amelyekben a tagok kicserélhetik egymással az új technológiák létrehozása, illetve felhasználása során felhalmozott tapasztalataikat.

Ukrán és magyar gazda között is gyakori a kölcsönös segítségnyújtás. Jó példa erre egymás gépének megjavításában való részvétel, vagy a tapasztalt idősek gyakorlati tanításai a fiatalabb generáció számára. Ezt mutatja az alábbi interjúrészlet is: *„Hát a földeken, traktorral jár egyik is, másik is, oszt ott valami elromlik, vagy valami, oszt akkor ilyen barátok, hogy segít egyik a másiknak, vagy elkéri az egyik a másiktól, ha nincsen neki ekéje, vagy nincs ez vagy az,*

¹⁵ 61 éves nő, Izsnyéte

*akkor add ide, oszt akkor így.*¹⁶ Amelyik családban nincs traktor, vagy más szükséges mezőgazdasági gép a nagyobb területek megművelésére, ott a közeli ismerősök, barátok, vagy szomszédok traktorai segítik a munkavégzést. A viszonylag kevés kapcsolati tőkével bíró idősök, akik esetében már csak a hagyományos, kézi munkavégzésről beszélhetünk, sokszor egy közösen meghatározott munkadíj fejében traktorossal végeztetik el az idénymunkákat.

Számos esetben alakulnak ki munkakapcsolatok etnikumok között a földművelés révén. A magyar interjúalanyok határozottan állították, hogy az ukránok segítsége főképp elméleti szinten valósul meg, mivel a tapasztalt idős gazdák hasznos tanácsokkal látják el a fiatal gazdákat: *„Hát most is hallottam éppen a fiamat, hogy beszélt ott telefonon. – Éppen most beszéltem – azt mondja – az ukrán bácsival, akit mondok. Most azt mondja: - Ne vessél oda földet, mert forgó van, hát az nagyon kiszívja a földeket. Úgyhogy egymásnak tanácsot adnak, aki ilyen idősebb, az a fiatalabbnak megmagyarázza, hogy hogyan kell.”*¹⁷ Az ukránok inkább a magyarok munkaerejére számítanak, ha nagyobb volumenű munkába kezdenek, ez arra utal, hogy a hatékony munkavégzést jobbra a magyaroknak tulajdonítják. Megjelenik tehát egyfajta *„komplementarizáció, amely nem a szembenállásra épül”* (Kotics 2013, 114) az etnikumok között, hanem az egymás segítésére, egymás előnyös oldalainak kihasználására, kölcsönös kommunikatív és gyakorlati munkavégzésre. A mintakövetésnél meghatározó a másik tudásának elismerése, a segítségéért nyújtott hála, függetlenül az etnikus különbözőségektől. A segítség viszonzásának módja igen változatos formákat mutat. Ez egyfajta munkacsere folyamatként írható le. Erre példa egy 59 éves magyar nő férjének beszámolója: *„Nekünk nincsen traktor. De van a rokonságba és jönnek segíteni. Mást meg én adok. Nem pénzt, hanem mit tudom én. Például a gázolajat meg kell venni (felemeli a hangját) a traktorba, ilyesmik.”*¹⁸

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a kolhoz rendszer erős gazdasági kapcsolataitól eltérőek a mai viszonyok, de az a szimbiózis, ami ma a gazdák között fennáll, erősíti az etnikai kapcsolatokat, illetve javítja a háztáji kisgazdaságok működőképességét, és felgyorsítja az innovációt. Az „összekötő” kapcsolatok közé sorolhatjuk ezt a típust, mely kapcsolatok, mint láthattuk *„átnyúlhatnak a társadalmi csoportokon, és elsősorban a távolabbi barátokhoz, ismerősökhöz, kollegákhoz fűző kötelékeket jelentik. Az ilyen kapcsolatok révén egy csoport tagjai hozzáférhetnek más csoportok forrásaihoz, így, még ha nem is deklaráltan, de fontos funkciójuk az egyén boldogulásának.”* (Putnam 2000; Narayan1999; Woolcock 2001)

¹⁶ 71 éves nő, Izsnyéte

¹⁷ 71 éves nő, Izsnyéte

¹⁸ 59 éves nő férje, Izsnyéte

4.2 Állami szféra

4.2.1 Ipar

Bár Kárpátalján az ipari-szolgáltatói szektornak kis súlya van a munkalehetőségek tekintetében, mégis érdemes szemügyre venni néhány jelentős ipari központot, ipari egységet. *„Az iparban jelentős fejlődés következett be az elmúlt évtizedekben. Az 1980-as évek végén mintegy 170 különböző profilú vállalat és üzem működött a területen. Bútort, elektronikus műszereket, szerszámgépeket, építőanyagokat állítottak elő, s ekkor még működtek kötöttárut, ruházati cikkeket, cipőt készítő könnyűipari üzemek, fejlett volt a fafeldolgozó és a vegyipar is.”* (Németh 1991, 12) A Szovjetunió felbomlása után azonban Ukrajna elveszítette korábbi hatalmas belső piacait és nyersanyagbázisának döntő részét. Az 1990-es évek elejétől az ukrán gazdaság összeomlott, a kárpátaljai gyárak, üzemek nagy többsége áll, vagy minimálisan termel, a munkanélküliség aránya igen magas. Az utóbbi másfél évtizedben megnőtt az ipari tevékenységet is folytató vállalkozások száma, melyet leginkább a rendszerváltás utáni privatizáció, valamint a munkanélküliség tett lehetővé. (Baranyi 2009, 316) Kárpátalja nyugati térségének fő ipari központja Munkács. Izsnyétéről állami munkát végző, állandó jövedelemmel rendelkező ukrán és magyar helyi lakos egyaránt, általában Munkács városát választja munkahelye helyszínéül, ahol a Flextronics autógyárban gyártósori operátorként robotolhat. Erről egy 50 éves magyar férfi így számol be: *„... magyar meg német gyár az. Izét csinálnak ilyen hangszórókat BMW-kbe, izékbe Audikba...Autósgyár igen A másikba meg a tízesbe meg ott meg csinálják a kábeleket a Fordokba, BMW-kbe ott is.”*¹⁹

A nők számára az állami szféra ipari munkakörei kevésbé biztosítanak biztos anyagi forrást, mint férfitársaiknál. Egy helybéli nő alá is támasztja ezt a megállapítást: *„Egy nő vállalhat itt olyan munkát, mondjuk ilyen állami munkát, az is 1000-1500 hrivnya, papíron van 2000, de abból le van jó sok húzva, oszt annyi. Levonják, utána meg dolgozni kell éjjel-nappal, mindig járni, úgyhogy kész hivatás. Most hogy ha egy férfit elküldenénk állami munkára, akkor nem élnénk meg.”*²⁰

Az előbbiek kíséretében megállapítható, hogy az izsnyétei lakosok túlnyomó többsége még a mai napig is kétlaki életmódot folytat: dolgoznak az iparban is, a családok nyáron aratni járnak, folyamatosan művelik kertjüket és szántóföldjüket, mentalitásukban pedig tovább őrzik a paraszti vonásokat.

¹⁹ 50 éves férfi, Izsnyéte

²⁰ 61 éves nő lánya, Izsnyéte

4.2.2 Kereskedelem

A piaci értékesítésből a magyarok jóval aktívabb szerepet vállaltak, mint az ukránok. Alátámasztja ezt a volt kolhozvezető helyettes beszámolója is: „*Jobban szeretnek piacolni a magyarok... az oroszok nem annyira, bazárba járni meg minden, az oroszok nem annyira.*”²¹ A földeken megtermelt áruk és a fóliaházakban termesztett virágok piaci értékesítése mindkét etnikum körében jellemző, bár a vagyoni helyzet drasztikus lecsökkenése miatt többnyire már csak saját részre termelnek, az értékesítés saját kisgazdaságuk területére szorul vissza. A piacon való áruk értékesítése leginkább a közeli mezővárosokban, illetve a járásközponton belül valósul meg, az izsnyétei lakosok közkedvelt árusító központja a munkácsi piac. A mezővárosok tehát egyéb funkcióik mellett a rendszeres árucserék helyszínei is. Kárpátalja tekintetében azt is érdemes megemlíteni, hogy a térségben erős vonzást gyakorolt Ungvár vására a környezetre, illetve az észak-kelet magyarországi régió falvaira. „*Jelentősége elsősorban az állatkereskedelemben volt: az ungvári sokadalomban maradt meg legtovább a nagyszarvú, szürke magyar marhák kereskedelme.*” (Viga, 2007, 158). Sajnálatos módon, a második világháborút követően, miután Ungvár, Munkács és Beregszász is a magyar határon túlra került, mint fontos vásári és piaci központok, gyakorlatilag „a határ menti települések nem kis része olyan földrajzi-gazdasági „zsákba”, vákuumba került, ami messzemenően kihatott a gazdasági kondíciójára, társadalmi, szociális, nem utolsósorban nyelvi-kulturális helyzetére is.” (Viga 2007, 160)

„*A volt Szovjetunió területén, a korábban állami kézben lévő kereskedelem helyén most változatos kereskedelmi vállalkozások működnek. Amíg a lakosság többségének bevételeiben korábban tehát a bérjellegű jövedelmek részesedtek leginkább, addig ez a rendszerváltást követően kibővült egyrészt az önellátás megnövekedett szerepével.*” (Csire 1999, 217-218)

A faluban egyre több egyéni vállalkozó jelenik meg kereskedési céllal, vegyesboltok nyílnak magyar tulajdonban. Az alkalmazottak a családtagok közül kerülnek ki. A jelenleg mérvadó kereskedők a falu centrumában található élelmiszerboltok tulajdonosai, akikről korábban már többször esett szó.

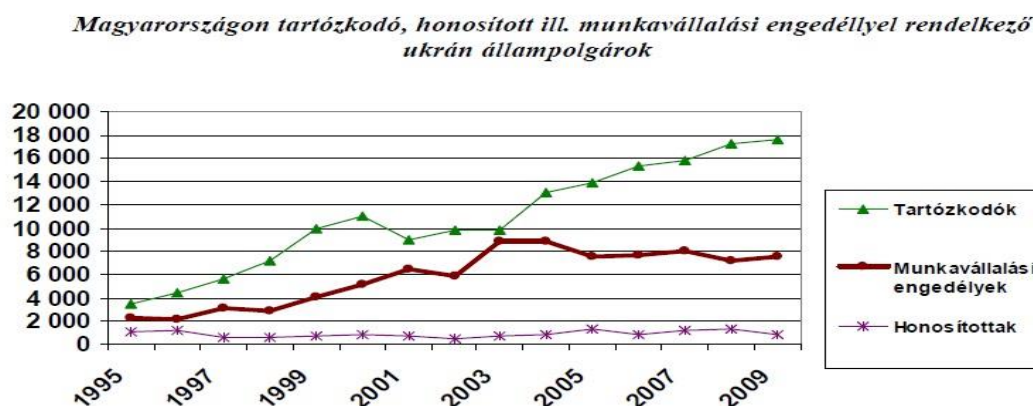
²¹ 62 éves nő, Izsnyéte

4.3 Migrációs gyakorlatok

Mindenekelőtt érdemes megvizsgálni, milyen folyamatok játszódtak le lokális és globális szinten, ami a külföldi munkavállalást, mint jövedelemszerző tevékenységet felértékelte a helyiek körében.

A szovjet-szocialista érában a Kárpátontúli területen a belső irányú migráció volt a jellemző. A Szovjetunió belső területeiről oroszokat, ukránokat telepítettek be Kárpátaljára. A kolhozokba kényszerített, sokszor a földjüktől megfosztott kárpátaljai őslakosok, köztük magyarok is, gyakran vállaltak idénymunkát oroszországi és ukrainai építkezéseken, kolhozokban. Az idénymunka során a kárpátaljaiak otthoni jövedelmük többszörösét keresték meg. (Popovics 1994 b: 28). *„Kárpátaljára ugyanakkor a Kárpátokon túlról irányítottak szakembereket. Így fordulhat elő, hogy a volt Szovjetunió mindegyik utódállamában él kisebb-nagyobb magyar közösség, s ezzel magyarázható a grúz, örmény, tadzsik, kazah, türkmén, észt nemzetiségűek felbukkanása is Kárpátalján 1945 után.”* (Gabóda 2003, 71–99) Mindezzel a hatalomnak az volt a célja, hogy a nemzetiségileg homogén társadalmat felbomlassza.

Kárpátalján két jelentős migrációs hullám zajlott le. Az első hullám a külső területekről Kárpátaljára bevándorló oroszok és ukránok migrációja volt, mellyel párhuzamosan zajlott a kárpátaljai őslakosok orosz és ukrán területek felé vándorlása. Második hullámként a különböző népek szakembereinek immigrációját, - ha a Szovjetunióon belül nézzük transzmigrációja – tekinthetjük, mely a második világháborút követően vált meghatározó jelenséggé. 1995-től kezdődően megnőtt a Magyarországon letelepülő kárpátaljai lakosok száma is, a munkavállalási szándékkal Magyarországra vándorlás tendenciájának növekedése pedig az 1999-es évtől szembetűnő. (2. ábra)

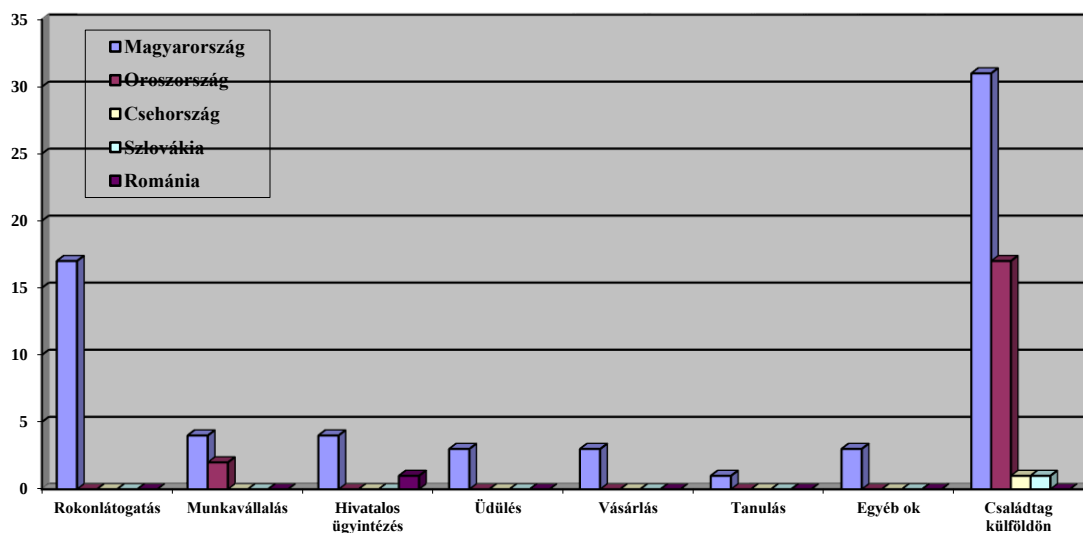


2. Ábra: Magyarországon tartózkodó, honosított, ill munkavállalási engedéllyel rendelkező ukrán állampolgárok

Az első hullámból, a kárpátaljai lakosok migrációja emelhető ki, akik leginkább Oroszországot tűzték ki célállomásuknak. Ezek a migrációs folyamatok Izsnyéte lakosságának szerkezetét is nagymértékben átformálták, főleg ha az utóbbi évek külföldi munkavállalás céljából történő migrációs folyamatait vizsgáljuk meg. *„A migrációs ráta értékei 2007-ben mind Munkácson, úgy a járásban is magasak voltak. A betelepülők aránya Munkácson 20,1, a kitelepülőké 15,8% volt, de a járásban is élénk volt a vándormozgalom, 10,4 és 8,5%-os értékekkel. A járásban 1,9%-os pozitív migrációs mérlegről beszélhetünk.”* (Baranyi 2009, 279)

A téma komplexitása megköveteli, hogy megnézzük a XX. század első felében lezajlott, munkavállalás céljából kivándorolt jelentős ruszin lakosság esetét, akik a Bodroghöz településeinek magyar családjaihoz költöztek és úgynevezett szolgalegényként munkálkodtak a mezőgazdálkodás szférájában, amelyben jövedelmüket megkeresték. *„Lényeges szempont volt, hogy a ruszin szolga görög katolikus családhoz kerüljön, mert ez segítette a harmonikus együttélést, beilleszkedést a munkaadó családba.”*(Viga 2007, 210) Láthatjuk, hogy a vallási értékrend mennyire nagymértékben határozza meg a munkavállalást és az interetnikus kapcsolatok kialakítását.

A 2012-es, modern állapotokat rögzítő kérdőíves felmérés adataiból kirajzolódik, hogy a vizsgált 113 személy (5,3 %) közül 38-an jártak már külföldön korábban, ebből 36-an Magyarországon, ketten Oroszországban és egyetlen személy Romániában. A külföldre utazás célja elsődlegesen rokonlátogatás volt, 17 személy esetében ezt láthatjuk is, 6-an munkavállalás, 5-en hivatalos ügyintézés, hárman üdülés, hárman vásárlás céljából, továbbá egyetlen személy továbbtanulni, míg hárman egyéb okból utaztak külföldre. Mivel az adatközlők kevés esetben voltak fiatalok, és mint ismeretes, inkább a fiatal korosztály hajlik a külföldi migrációra, fontos megemlíteni, hogy a vizsgált 113 háztartásból 84 esetében vannak olyan családtagok, - leginkább a válaszadók gyermekeinek generációjában - akik a megkérdezés időpontjában is külföldön tartózkodtak, legtöbb esetben feltehetően munkavállalás céljából. (3. ábra)



3. Ábra: Migráció

4.3.1 Migrációs eltérések

A mobilizáció kérdéskörét öt lényeges szempont alapján vizsgálom. Ezek a következők:

1. Az etnikumok migrációs indítékai: Mindkét etnikum elsődlegesen a jövedelemszerzés miatt vándorol külföldre, bár az utóbbi időkben megnőtt a szerepe a továbbtanulási lehetőségek kiaknázásának is külföldön.

2. Az etnikumok nemileg elkülönülő munkaformái: Míg az ukrán férfiak főleg építkezésekre mennek, addig az ukrán nők változatos női feladatköröket látnak el, például varrodákban dolgoznak, vagy dajkának állnak. A magyar férfiak szintén építkezéseken, leginkább kőműves munkáknál bizonyítják rátermettségüket, a magyar nők viszont mezőgazdasági, azaz szezonmunkáknál jeleskednek.

3. Nemek között eltérő migrációs hajlandóság: A vizsgált etnikumokra egyaránt jellemző, hogy elsősorban a férfiak körében figyelhető meg a migrációs hajlam, a nők a legtöbb esetben a tipikus háziasszony szerepét töltik be, azaz háztartást látnak el és gyermeket nevelnek. A nők migrációs hajlandósága az egyedülállóság, vagy a reménytelen munkakeresés okán erősödik fel, bár a faluban kevésbé jellemző a női migrációs hajlam.

4. A célterület kiválasztásának eltérései: Az ukrán férfiak szinte minden esetben Oroszországba, Moszkva közeli területekre mennek munkát vállalni, az ukrán nőknél Oroszország és Lengyelország a leggyakoribb munkavállalási célterület. Amíg a magyar férfiak egyaránt

mennek Oroszországba és Magyarországra is, addig a magyar nők kizárólag csak Magyarországon próbálnak szerencsét.

5. Generációs eltérések a migrációs gyakorlatban: A külföldi munkavállalás motivációja elsősorban a fiatal, aktív korosztályban erős „*A mobilizáció összeköthető a modernizációval. Modern értékek képviselői tisztában vannak vele, hogy több lehetőség adott számukra a nagy világban, ezért útnak indulnak.*” (Niedermüller 2008, 218) Az idősebbeknél ez a terület inkább már kényszermunkaként jelenik meg.

Az egyik adatközlő megemlíti, hogy egy magyar építőipari vállalkozó 20-25 férfit vitt magával dolgozni Izsnyétéről Budapestre, ahol megfelelő keresetet biztosított számukra. Sőt hozzáteszi, hogy régebben tömegesen vándoroltak el a faluból vállalkozókhoz dolgozni. Az említett magyarországi vállalkozó már nem él, helyette más rokona vezeti a vállalkozást: „*A fiam már ott van, Magyarországon, már lassan 10 éve ott dolgozik...Neki izéje van, minden, be van jelentve cégnél, csak na nem valami jó az órabér. Elég kevés, de be vannak jelentve. Van TB kártyája, minden...Budapesten... Vállalkozónál dolgoznak. Innen vannak Izsnyétéről, van vagy 20 ember. 20 vagy 25. Hát az még nem is olyan sok, izébe voltunk, volt itt egy vállalkozó, egy magyar vállalkozó, ott nála Moszkvába volt vállalkozó Moszkvába, 150 ember volt Izsnyétéről... Kőműves munka, építkezés.*”²²

Meglehetősen szembetűnő jelenség, leginkább a munkavállalási célterület kiválasztásánál a nemzeti identitás felerősödése, hiszen az ukrán etnikum egyértelműen a szláv nyelvterületek felé, a poszt szocialista területeken vállal munkát, míg a magyarok inkább Magyarországon, bár náluk egyaránt jellemző az oroszországi munkavállalás is. Ebben az esetben nemzeti értékrendről beszélhetünk, mely hatást gyakorol a migrációs hajlandóságra. A célország kiválasztása persze elsődlegesen a lehetőségekre épül, tehát ahol munkáról hallanak, ahonnan elfogadható jövedelmekkel térnek haza, vagy ahova ismerős, esetleg vállalkozó hívja őket, oda mennek, vagy mennek vissza dolgozni. Míg Moszkvát egy erős munkavállalási központnak tartják, ahol fix jövedelmet, nagyjából 1000 dollár értékű munkabért kapnak, addig Magyarországon a rengeteg kemény munka mellett kevés, egy betonkeverésnél például 5000 forint a napibér, mellesleg munka és anyag hiányában nem is minden órájukat fizetik ki. Ezért Moszkva kedveltebb munkavállalási centrum mind a magyar, mind az ukrán munkavállaló esetében. Ezt egy 57 éves nő így foglalja össze: „*Jobb. Meg nem az, hogy jobb a kereseti lehetőség. Hanem az, hogy Moszkvába elmegy, mondjuk, van egy fix 1000 dolláros fizetés. Azért*

²² 50 éves férfi, Izsnyéte

az 1000 dolláros fizetésért megdolgozik, nem mondom, hogy nem dolgozik. De magyarban Magyarországon, mint az állatot hajtják érte. Ott áll két főnök egy munkás mellett és egész nap hajtja.”²³ Fontos tényező tehát a migrációs tapasztalatok eltérő volta is a két etnikum körében. Ezzel magyarázható, hogy a magyarok a negatív tapasztalataik miatt is vándorolnak egyre nagyobb mértékben inkább Oroszország felé, ahol a magyarországi munkavállalásnál is jobb kereseti lehetőségekkel találkoznak, ahonnan pozitív tapasztalatokkal és megfelelő fizetéssel térnek haza családjukhoz a fiatal munkavállalók. A munkaidő minden esetben minimum 3 hónap és maximum 1 éves időtartamra szól, mégis minden harmadik hónapban hazatérnek a munkavállalók, hiszen egyrészt ekkor jár le külföldi vízumuk, másrészt a családi kötelek is húzóerőként hatnak rájuk. Külföldi munkavállalás nélkül ma már lehetetlen lenne megélni Izsnyétén, hiszen a háztartások javarésztét a külföldi munkavállalásból származó jövedelmekből tartják fenn.

4.3.2 Helyhez kötöttség

Az erős rokoni kapcsolatok egyfajta megtartó erővel bírnak a fiatal generációk számára. Ez leginkább a magyar családoknál jellemző, hiszen náluk figyelhető meg az a tendencia, miszerint külföldi munkavállalás esetében is hamar hazatérnek családjukhoz, ahol a mezőgazdasági munkában saját feladatkörüket folytathatják tovább. A fiatalok számára a mezőgazdálkodás nem túlságosan vonzó terület, kilépési lehetőségeket keresnek ebből a státusból, bár gyakran visszatérnek otthonukba, családi kistermelésükbe. Tehát *„külföldi munkát csak annyi időre vállalnak, hogy az ne okozzon fennakadást a hazai kistermelésben”* (Oláh 1999, 56)

Az erős rokoni és szomszédsági kapcsolatok annyira intenzívek, hogy az egyének a lokális közösségben létbiztonságukat nyújtó közegben érzik magukat. Ez a tényező a fiatalok esetében a migráció ellen ható tényezőként jelentkezik. Nem véletlen tehát, hogy bár számos esetben találunk példát külföldi munkavégzésre, mind az interjúalanyok, mind a kutatás adatai azt bizonyítják, hogy a munkaidőnél hosszabb távra, illetve külföldön való letelepedésre szinte egyik család tagjai sem vágnak. A helyhez kötöttséget tehát a családi gazdálkodás, az itthoni munka, a kapcsolatok, illetve az a norma szabályozza, hogy az idős szülőkkel maradjanak, felelősséget vállaljanak értük és a családi gazdaságért, és hogy ezeket a hagyományokat továbbörökítsék. Egyéb erőforrások hiányában, gazdasági nehézségek idején a család jelenti a kedvezőtlen külső környezettel szemben egészében véve a legbiztonságosabb védővonalat

²³ 57 éves nő, Izsnyéte

(Angelusz-Tardos 1998, 10) – védekező jellegű kapcsolatok ezek, melyek az egyénekre nehezedő gazdasági nehézségek, válságjelenségek, növekvő munkanélküliség nyomán alakulnak ki.

A külföldi munkavállalás nem utolsó sorban a több generációs család megélhetését segíti elő, és a legtöbb esetben nem egyetlen, teljesen különálló háztartás ellátását. A felnövekvő generáció föld és család iránti felelősségtudata habitusával köthető össze, mely habitus a magyarok értékrendjében a legjellemzőbb.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány konklúziójaként megállapítható, hogy a magyarok értékrendjében a család három fontos funkciót tölt be: biztonságot ad, gazdasági struktúrát működtet, valamint megtartó erőként hat a migráció ellen. A magyar gazdálkodásra alapvetően a nagycsaládi formációban végzett munkarend jellemző, mely formációban, több esetben egyszerre jelenik meg a gazdálkodói, illetve a vállalkozói attitűd. Az ukránoknál csak kevés családnál jellemzőek az előbbi megállapítások, a két etnikum családi vállalkozásában az importcikk beszerzési helye különbözik, abból az országból hozzák értékesíteni kívánt áruikat, melyhez nemzeti identitásukat kötik.

A megfigyelt közösségek munkamoráljában meghatározó különbségre derült fény, hiszen a magyar egyértelműen szorgalmasabb. Ezt mindkét etnikum szigorúan elismeri. Ennek a perpcciónak a helyességét bizonyítja az is, hogy az ukránok is, főként magyarokat hívnak dolgozni földjeikre.

A vizsgált település magyar lakosainál a tradicionális elemek továbbélése a rokonsági kapcsolatokhoz való lokális kötődésben és a földhöz való szimbolikus viszonyban érhető tetten. A magyar gépparkokban folyamatos technológiai innováció zajlik. Ebben a vonatkozásban egyfajta technológiai különbségtételt állapíthatunk meg az Unió fejlődéséhez egyre kötődő magyar gazdaság és a keleti orientáltságú ukrán gazdaság között. A magyar fiatalok egyre erősebb ragaszkodása a modern értékekhez, felgyorsítja a mezőgazdaság innovációját, illetve új megélhetési stratégiákat alakít ki. Számos ukrán kisgazdaságban a modernizálódás folyamata sokkal lassabb ütemben zajlik le a gazdaság terén, így az ő esetükben semmi specifikus változást nem észlelhetünk.

Míg térbeli elhelyezkedést tekintve a magyar és ukrán etnikum viszonyára az elkülönülés jellemző, addig a munkamegosztásban a komplementaritás figyelhető meg, amely nem a szembenállásra épül a munkavégzés során.

A kolhoz felbomlásával a foglalkoztatás elképesztő mélységekbe zuhanásával egy időben beszűkültek azok a terek, amelyekben ukrán és magyar találkozhatott, együtt működhetett egymással, ez által nagymértékben alakultak át a kapcsolati hálók is. Míg a családtagok közötti viszonyokat „bonding”, tehát összetartó kapcsolatokként, addig a gazdák közötti viszonyokat „bridging”, tehát összekötő kapcsolatokként tarthatjuk számon, etnikai hovatartozástól, illetve területi elhelyezkedéstől függetlenül.

A kapcsolatháló vizsgálata egyértelművé teszi, hogy egy háztartás kapcsolati jellemzői és megélhetési módozatai szoros összefüggésben állnak egymással. Ennek okán a hipotézis egyik aspektusa tehát visszaigazolást nyert, hiszen mint nyilvánvalóvá vált, azok a háztartások

rendelkeznek stabil megélhetési forrásokkal, amelyekben egyaránt léteznek szoros rokoni, támogató kapcsolatok, illetve összekötő, társadalmi csoportokon átnyúló gazdasági, vagy üzleti kapcsolatok, ismeretségek, akár csak az elemzett magyar nagycsaládi vállalkozás háztartása.

A kapcsolati hálók etnikai dimenzióban végzett elemzése kapcsán láthattuk, hogy a különböző tradíciójú és eltérő területen élő etnikai csoportok nem jellemezhetőek eltérő adaptációs stratégiákkal. A megélhetési formák és megélhetési stratégiák etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál tehát bebizonyosodott az a feltevés is, miszerint nagymértékű divergencia nem mutatható ki az eltérő etnikumok között, hiszen többnyire azonos módon használják fel környezetük erőforrásait a munkavállalási lehetőségeik tekintetében. A különbözőségek az eltérő értékrendekkel hozhatóak összefüggésbe, továbbá tetten érhetőek ezek a migrációs hajlandóság számos szempontjánál, így például a célország kiválasztásánál, ahol a magyarok mind Oroszország, mind Magyarország irányában vállalnak munkát az ukrán keleti orientációjával szemben. A poszt szocialista országokból pozitív tapasztalataikkal hazatérve, nagy hatást gyakorolnak a magyar munkamigráció elköteleződésére is. Ugyanakkor a családi kötelek visszahúzó erőként hatnak a fiatalok migrációjára, jelentős mértékben változtatják meg a külföldi munkavállalás idejét, módját, helyzetét. A külföldi munkavállalás mindenképpen jövedelmező anyagi forrás az eltérő etnikumok számára, és a térségben jó formán egyetlen biztos módja a normális megélhetés biztosításának.

IRODALOM

Angelusz Róbert – Tardos Róbert

- 1998 *A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években* in. Kolosi Tamás - Tóth István György – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. Budapest, TÁRKI Pp. 237-256. old.

Bakó Boglárka

- 2002 Együttélési viszonyok és az etnikai identitás. In. Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): Tér és terep. *Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 87-111.o.

Balassa István

- 2003 *A szomszédos országok magyarjainak néprajza.* Budapest, Planétás Kiadó

Baranyi Béla (Szerk.)

- 2009 *Kárpátalja.* Pécs – Budapest, Dialóg Campus Kiadó

Bánkiné Molnár Erzsébet

- 2007 *Föld és társadalom.* Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum Baráti Köre

Bánlaky Pál – Kevy Bea

- 1999 *Falusi cigányok 1998. Élethelyzet, előítéletek, a „többiekhez” való viszony.* Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium Család- Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Főosztály

Biczó Gábor – Kotics József

- 2013 *„Megvagyunk mi egymás mellett” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton.* Miskolc, ME KVAI és Csokonai Kiadó

Bourdieu, Pierre

- 1997 *The Forms of Capital*, in: A. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. Stuart Wells (Eds.) *Education: Culture, Economy and Society.* Oxford, Oxford University Press

Csité András – Ivaskin Attila, Letenyei László – Orbán Sándor

- 1999 *Recesszió és alkalmazkodás Borzsován.* Budapest, MTA PTI

Dr. Bakos Gábor (Ford.)

- 1984 A szocialista országok gazdasági mechanizmusa. Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó
- 2008 Etnicitás és nacionalizmus : antropológiai megközelítések. Budapest, Gondolat Kiadó

Gabóda Béla

- 2003 A kárpátaljai magyarság politikai szervezettsége és törekvései. In. Sipos Mónika (szerk.): Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945-2011 között. Pécs, PTE. 71-99. o.

G. Fekete Éva – Solymári Gábor

- 2004 *A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az észak-magyarországi régióban.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 1.2. 32-78

Grancsak, I.

- 1995 Kárpátalja története. In. Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó

Hoppál Mihály és Szecskő Tamás (szerk.)

- 1987 Értékek és változások I. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont

Keményfi Róbert

- 2004 Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó

Kohn, M.

- 1969 Class and Conformity. In. Somlai Péter (szerk.): Értékrendek és társadalmi kulturális változások. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet

Kotics József

- 2001 Mások tekintetében. Miskolc, Miskolci Egyetem

Kulcsár Kálmán

- 1986 *A modernizáció és a magyar társadalom.* Budapest, Magvető Könyvkiadó

Malinowski, Bronislaw

2006 A csoport és az egyén a funkcionális elemzésben. In. Paul Bohannon – Mark Glazer (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem Kft.

Nagy Olga

1989 A törvény szorításában: Paraszti értékrend és magatartásformák. Budapest, Gondolat Kiadó

Narayan, D

1999 *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty*. Policy Research Working Paper 2167. World Bank

Németh Adél

1991 Kárpátalja. Budapest, Panoráma-Medicina Kiadó

Niedermüller Péter

2008 *Sokféle modernitás – A modernizáció stratégiái és modelljei a globális világban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Oláh Sándor

1999 „*A mi munkánknak kicsi az értéke...*” in. Magyar szemle 8. évf. 3-4. sz. 78-103. old.

Popovics Tibor Miklós

1994 Diplomás kárpátaljai magyarok diszkriminációja a szovjet totalitárius rendszerben. In. Sipos Mónika (szerk.): Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945-2011 között. Pécs, PTE. 28-29. o.

Putnam, R.

2000 *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon & Schuster

S. Benedek András

1994 Kárpátalja története és kultúrtörténete. Budapest, Bereményi Könyvkiadó

Szuhay Péter

- 1999 Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In Kemény István (összeáll.) A cigányok Magyarországon. Budapest, MTA
- 2006 A magyarországi cigányság kultúrája. Budapest, Medicina Könyvkiadó

Viga Gyula

- 2007 Gazdasági kapcsolatok hagyományos formái: A Felföld és a Magyar Alföld táji kapcsolatainak néprajza. Debrecen, DE Néprajzi Tanszék

Woolcock, M.

- 2001 *The place of social capital in Understanding Social and Economic Outcomes.* ISUMA Canadian Journal of Policy Research 2 (1) 11-17

ÁBRÁK FORRÁSA

1. Ábra: Molnár – Molnár D., 2005
2. Ábra: BÁH, ÁFSZ, KSH

ÁBRAJEGYZÉK

- | | |
|--|----|
| 1. A munkácsi járás települései a magyar népesség arányának a feltüntetésével, 2011 | 10 |
| 2. Magyarországon tartózkodó, honosított, ill. munkavállalási engedéllyel rendelkező ukrán állampolgárok | 32 |
| 3. Migráció | 34 |

ADATKÖZLŐK

B. Anna, 62 éves ukrán nő
B. Ilona, 59 éves magyar nő
B. Irén, 57 éves magyar nő
B. József, 86 éves magyar férfi
B. Margit, 58 éves ukrán nő
B. Piroska, 56 éves ukrán nő
K. Mária, 61 éves magyar nő
K. Rozália, 71 éves magyar nő
P. Ferenc, 50 éves magyar férfi

MELLÉKLET



1. Szekérrel a falu főutcájában



2. Kukoricás a falu mellett



3. Géppark a ház előtt



4. Tehénkihajtás